

Оксана Гриненко

*аспірантка Інституту української
археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України*

У статті простежено відносини між урядом УНР і українськими націоналістами крізь призму їхньої полеміки на сторінках часописів «Тризуб» і «Розбудова нації».

Ключові слова: Є. Коновалець, «Тризуб», ОУН, «Розбудова нації», УНР.

The article deals with the relations between the government of UNR and Ukrainian nationalists through their paper war on pages of «Tryzub» and «Rozbudova Naciyi» magazines.

Keywords: Y. Konovalets, «Tryzub», the OUN, «Rozbudova Naciyi», UNR.

СТАВЛЕННЯ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ І ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ДО ЖУРНАЛУ «ТРИЗУБ» (1925–1930 рр.)

Володимир Мартинець

Пам'ять про Є. Коновальця збереглася в серцях і душах українського народу. Його особистість як політика, революціонера й військового діяча мала великий вплив на розвиток української політичної думки. Полковник Є. Коновалець мав надзвичайну здібність правильно відчувати політичну ситуацію і приймати відповідні рішення. Так було під час визвольних змагань 1917–1920 рр., коли доля української державності вирішувалася щодня. Він розсудливо приймав рішення і не відступав від них, навіть під тиском об'єктивних умов, перешкод і протидії політичних противників. Це риса справжнього політика, обдарованого дипломата.

Є. Коновалець — одна з найвидатніших постатей першої половини ХХ століття в історії України. Він дав натхнення молодому українському поколінню для здійснення віковичної мрії — створення самостійної соборної української держави. Є. Коновалець був націоналістом у своїй політичній діяльності, людиною, яка не шукала компромісів з противниками української державності.

Складне політичне становище в Україні у 1917–1920 рр. вимагало від Є. Коновальця не лише здібностей військового, а й таланту політика. Він був переконаний в необхідності соборництва в українському державному будівництві. Слова «Шлях до Львова веде через Київ» були провідними в політичній лінії Є. Коновальця

і його послідовників та залишилися актуальними у міжвоєнний період, що вимагав інших методів боротьби, зокрема збройних. У її фарватері стала Українська Військова Організація (УВО), а пізніше Організація українських націоналістів (ОУН), які очолював Є. Коновалець. ОУН, за задумом її організаторів, мала бути надпартійною всенаціональною організацією, в якій і навколо якої мали гуртуватися націоналістичні елементи для політичного визволення українського народу і створення самостійної соборної української держави. Одним з основних завдань було створення керівного політичного органу для збройних революційних дій, що єднало би їх для українського визволення. Виконавчий орган було названо Проводом Українських Націоналістів.

Є. Коновалець виступав з концепцією об'єднання всіх творчих, здорових національних сил навколо революційної визвольної боротьби. Він вважав, що кожна українська партія має право і обов'язок відповідно до своїх можливостей робити свій внесок у визвольну боротьбу українського народу. Є. Коновалець не мав наміру загострювати міжпартійну боротьбу в українському суспільстві. Не було наміру і розривати відносини з іншими українськими групами. Навпаки, він намагався підтримувати ці контакти, аби консолідувати навколо ОУН все політичне українство. Сприяв цьому і часопис ОУН «Розбудова нації», матеріал в якому часто відображав позиції різних українських політичних партій.

Не менш вагоме значення на той час в українській еміграції мав журнал «Тризуб». Після поразки української визвольної боротьби Симон Петлюра перебував у Польщі, а останні півтора року свого життя мешкав у Франції. Головний отаман прибув до Парижа у

Журнал «Розбудова нації»

жовтні 1924 р. З його приїздом тут сформувався важливий осередок державного центру Української Народної Республіки (УНР), який закликав до співпраці всіх представників українських емігрантських організацій, у тому числі й опозиційних.

З цією метою в жовтні того ж року С. Петлюра разом зі своїми соратниками В'ячеславом Прокоповичем і Петром Чижевським обговорили ідею створення часопису, його назву, програму, організацію роботи редакції, головні теми. Перше число вийшло 15 жовтня 1925 р. Журнал, який мав об'єднати розпорошених по світах українців довкола ідеї відродження української держави, вийшов під назвою «Тризуб». Логотипом журналу став державний герб, розміщений у сонячному колі, від якого в усі боки розходяться промені. Напис «Тризуб» розміщено півколом і помережані українським орнаментом. Цей логотип був незмінним протягом усього періоду виходу журналу аж до 1940 р. Встановити ім'я художника, що його намалював, не вдалося.

«Тризуб» протягом тривалого часу був одним з провідних громадсько-політичних видань української еміграції, єдиним такого роду виданням, яке виходило у Франції протягом 1925–1940 рр. Серед співробітників і авторів були видатні українські діячі, такі як Валентин Садовський, Олександр Шульгин, Олександр Лотоцький, Ян Токаржевський-Карашевич, Микола Лівіцький, Олександр Удовиченко, Гліб Лазаревський та інші. Журнал мав авторитет не лише серед читачів, а й серед працівників інших періодичних видань, в тому числі й неукраїнських. Тиждень докладав висвітлював громадське життя, культурно-освітню і наукову діяльність української еміграції в міжвоєнний період, ключові моменти функціонування як українських громадських об'єднань, так і окремих осіб, що в культурній та науковій галузі досягли чималих успіхів і внесли вагомий внесок у розвиток української культури і науки. Журнал велику увагу приділяв висвітленню Голодомору в Україні в 1932–1933 рр. Багато статей було присвячено питанню «українізації» в УРСР. Після вбивства Симона Петлюри журнал докладно розповідав про суд над С. Шварцбардом.

«Тризуб» не міг залишити поза увагою появу у 1928 р. нового часопису «Розбудова нації». Саме цьому була присвячена замітка М. Славінського у рубриці «На теми дня», вміщена у журналі «Тризуб» за 1928 рік, ч. 7 (113). Автор доводить, що нове видання

чітко не окреслювало політичної лінії українських націоналістів та головних їхніх завдань. Натомість остання доводив М. Славінський, мала на меті «забрати в свої руки керування українським національно-політичним життям», не маючи при тому стрункої програми і прикриваючись гаслами націоналізму, які завжди живуть у душах українців. У висновках М. Славінський наголосив, що в журналі «Розбудова нації» українські націоналісти проголосили себе особливими, «наговорюючи багато неприємного» про інші політичні партії та угруповання¹.

У відповідь на це Микола Сціборський опублікував відповідну статтю у «Розбудові нації», де писав, що тональність статті М. Славінського зумовлена тим, що, по-перше, вона з'явилася на сторінках офіційного органу УНР, по-друге, автор є одним з головних діячів УНР, які на той момент, бачачи, що вплив українських націоналістів наростає, вирішили їх «тримати поруч себе». Для цього також прислали «надійних людей, завданням яких було повести ці організації на “державно-конструктивний” і “виразний” шлях»². Основним змістом роботи українських націоналістів, писав М. Сціборський, стала ідеологічна та політична соборність визвольного чину та державної розбудови, правильна оцінка ролі еміграції, надкласовість у політиці, диктатура в методах «замість ідеологічного та політичного змісту “центру” УНР, що полягає в полонофільській концепції, невиразній демократичній кволости й закостенілості»³.

Ця полеміка на сторінках обох часописів стала симптомом розриву між націоналістичними організаціями та Державним центром УНР.

28 січня — 3 лютого 1929 р. у Відні відбувся Перший Конгрес українських націоналістів, який прийняв постанову про створення та устрій ОУН, її мету, завдання, обрав керівні органи. Провід очолив Є. Коновалець, заступником обрано М. Сціборського. ОУН проголошувала, що вестиме «політику внутрішнього державництва» і протистоятиме всім партійним і класовим угрупованням українства.

¹ Славінський М. На теми дня // Тризуб. — 1928. — Ч. 7 (113). — С. 6.

² Сціборський М. Відгук // Розбудова нації. — 1928. — Ч. 4. — С. 144.

³ Там само.

Журнал «Тризуб» на цю подію відгукнувся статтею І. Косенка «Програм Українських Націоналістів», в якій розкритикував програму ОУН уже як політичної партії, члени якої повинні відповідати за усі свої слова і вчинки. І. Косенко твердив, що ця партія не може впоратися зі своїми ідеями, не те що керувати масами.

Критикуючи зовнішньополітичні орієнтації ОУН, автор критикував тезу націоналістів про можливу співпрацю з «народами, які вороже відносяться до окупантів України»⁴ і відстоював думку про орієнтацію перш за все на власні сили. Багато застережень у автора статті викликала і внутрішньополітична програма ОУН. Зокрема, зазначав, що теза про те, що «щойно після відновлення державности національна диктатура перейде, через участь у владі провідної верстви, до створення законодавчих органів на засаді представництва організованих суспільних верств»⁵, насправді означає встановлення фашистської диктатури італійського зразка з корпоративним парламентом. Це, на думку автора, свідчить про оунівців як про легковажних інтернаціоналістів.

Далі у статті йдеться про місцеве самоврядування, яке за задумом ОУН мало стати основою адміністративного устрою у відновленій українській державі, про те, що на чолі держави стоятиме покликаний представницьким органом Голова. І знову у автора з'явилися питання: який Голова держави, ким і як покликаний, з якими повноваженнями, яка буде держава: республіканська чи монархічна? Багато запитань в І. Косенка викликала і соціально-економічна програма ОУН, в тому числі у частині ставлення до приватної власності.

Аналізуючи суперечності і неточності у формулюваннях програми ОУН, автор резюмував, що українські націоналісти не розуміють, що будуть робити далі, або просто займаються демагогією. Відтак, акцентував автор, серйозно говорити про цю партію не можна, бо це група людей, яка намагається прийти до влади під прапором соборності.

У відповідь І. Косенкові в журналі «Розбудова нації» вийшла стаття М. Шаповала «Критика з обов'язку», в якій автор трактує реакцію української еміграції на постанови Конгресу українських

⁴ Косенко І. *Програм Українських Націоналістів* // *Тризуб*. — 1929. — Ч. 19–20 (175–176). — С. 16.

⁵ Там само. — С. 17.

націоналістів як «злобне сичання зі всіх закутків, куди історія закинула недобитки “високих урядів”, що привели нашу націю до руїни в 1919—1920 рр.»⁶. Автор констатує, що часописи «Січ», «Український прапор», «Рада», а найбільше журнал «Тризуб» не прийняли програму українських націоналістів.

Натомість редактори журналу «Тризуб» доводили, що в дописі М. Шаповала не було чітких відповідей на зауваження щодо програми українських націоналістів. Так, щодо питання державного устрою автор твердить: «до означення прерогатив майбутнього голови української держави ще далеко, а ми не маємо старої “державної традиції” розподіляти міністерські портфелі в кав’ярнях Праги, Варшави й Парижу...»⁷. Редактори журналу «Тризуб» зазначили, що таке формулювання свідчить про неготовність українських націоналістів вирішувати ані питання про голову майбутньої держави, ні будь-яке інше, що стосується форми держави.

Каменем спотикання у відносинах між УНР і ОУН стали не лише ідеологічні питання, а й проблеми єдності української еміграції і її репрезентації на міжнародній арені. Представники ОУН закидали О. Шульгину те, що у Лізі націй він представляв інтереси лише закордонного уряду УНР, не узгоджуючи власну позицію з іншими політичними емігрантськими середовищами, в тому числі ОУН⁸. Захищаючи власну позицію, О. Шульгин писав у «Тризубі», що не хоче представляти тих, хто «збився з правильного шляху» і «веде шкідливу з націоналістичного погляду роботу». Автор наголошував, що право представляти 80—90 % української еміграції надали йому Центральний Комітет в Польщі, Генеральна Рада у Франції, Громадсько-Допомоговий Комітет в Румунії та інші⁹.

На закид, що О. Шульгин поєднує представництво еміграції та уряду УНР, останній відповів, що мета у них спільна, хоч засоби їх досягнення різні. А ОУН просто побоюється, що така діяльність збільшить авторитет УНР серед української еміграції.

Також у статті О. Шульгин пояснював, чому, говорячи про українське питання в Лізі Націй, не диференціював інтереси українців-наддніпрянців і емігрантів з українських земель, окупованих

⁶ Шаповал М. Критика з обов’язку // *Розбудова нації*. — 1929. — Ч. 5. — С. 189.

⁷ *Тризуб*. — 1929. — Ч. 26 (182). — С. 18.

⁸ *В. Кайнова робота* // *Тризуб*. — 1929. — Ч. 21 (177). — С. 8 — 9.

^{*} Румунія на той час була одним з головних центрів української еміграції.

Ідея без діл є мертва! З хати до хати! З рук до рук!

ГУРЖА

Орган Української Військової Організації.

Ч. 1

СІЧЕНЬ

1927

Польщею і Румунією. Зокрема, доводив, що нація не зв'язана з державою. Всі українці, що мешкають «під большевиками», під Польщею, Румунією та під Чехословаччиною, належать до однієї української нації⁹.

Серед інших питань, які розглянув О. Шульгин у своїй статті, було питання ставлення ОУН до уряду УНР в екзилі, який, на його думку, вони дискредитували, не розуміючи суті його роботи. Автор наголошував, що політика уряду УНР полягає в тому, щоб «скупчити всі свої сили на боротьбу за державність, за відбудову Української Народної Республіки; боротися проти одного ворога, якого ми маємо, — проти Москви, проти її уряду, в даний мент червоного, за визнання державної незалежності України»¹⁰.

Наступний етап полеміки між представниками УНР і ОУН був викликаний ставленням до національної політики Другої Речі Посполитої по відношенню до українців. Зокрема, українські націоналісти обурювались виступом О. Шульгина на одному із засідань Ліги Націй у січні 1931 р. Журнал «Розбудова нації» вирішив передати опис подій сесії в Брюсселі з німецької газети «Франкфуртер Цайтунг», де зазначено, що у виступі О. Шульгина виразно вимальовується приязне ставлення до Польщі, хоча він добре знає про важке становище українців у Галичині. У звіті генерального

⁹ Шульгин О. В альбом «націоналістам» // Тризуб. — 1929. — Ч. 37 (193). — С. 6.

¹⁰ Там само.

секретаря Конгресу національних меншин д-ра Евальда Амменде з Брюсселя було зазначено: «Під оплески цілої аудиторії пані д-р Бакер заявила, що для застосованих польським урядом у Сх. Галичині метод т. зв. Пацифікації ніколи й ніде не може бути ніякого оправдання». Подібну думку висловив і проф. Бозе з Лозанни: «Велику поміркованість вніс у наради український промовець»¹¹. Це все доводить, резюмував німецький часопис, що акти терору були наслідком невирішення проблем з національними меншинами. Польські представники чекали від української делегації неприязного виступу, але все пройшло мирно. Українська ж делегація, писав німецький журналіст, запевнила, що в інтересах української спільноти є сподівання знайти форми співпраці з Польською державою. Саме цього на Конгресі очікували найменше. Внаслідок дискусії було відхилено «пропозиції звернутися до Ліги Націй, щоб вона вислала т. зв. “чорну експедицію” до Сх. Галичини для розгляду згаданих злочинів органів польської адміністрації»¹². Саме через таку позицію української делегації Конгрес Приятелів Ліги Націй завершився повним визнанням домагань польської делегації і успіхом Польщі. Часопис «Розбудова нації» зробив висновок, що делегати Державного центру УНР ніколи не мали й не мають наміру репрезентувати галицьких земляків.

Незважаючи на гостре протистояння, деяка співпраця між урядом УНР і ОУН була. Так, в листі від 23 липня 1930 р. до Є. Коновальця Дмитро Андрієвський писав, що О. Шульгин не відповів йому вчасно на його листа. В редакції журналу «Тризуб»

¹¹ На старі теми // *Розбудова нації*. — 1931. — Ч. 3 — 4. — С. 93.

¹² Там само. — С. 93.

він не знайшов «нікого з шефів»¹³, але про його приїзд працівники обіцяли повідомити редакторам. З листа також дізнаємось про спроби Д. Андрієвського домовитись про окреме представництво ОУН у Лізі націй, що мало на меті, серед іншого, уникнення непорозумінь з представниками уряду УНР¹⁴.

Загалом ставлення націоналістів до інших українських політичних сил у той час яскраво демонструє Друга конференція ОУН у 1930 р., на якій прийнято рішення про відмежування Проводу і всіх націоналістичних організацій від існуючих партій, політичних груп і центрів і співпраці з ними з огляду на те, що праця всіх націоналістів у різних партіях орієнтувалася то на Москву, то на Варшаву. Також зазначали, що з часу виходу журналу «Розбудова нації» комуністичні, монархічні, соціалістичні та демократичні партії і групи об'єднаним фронтом виступили проти нього: «Ця тиха згода ворогуючих таборів лише пересвідчує нас у правдивості нашого шляху, бо за тими групами криються чужі сили: червона Москва, “Лига Нового Востока”, Варшава Пілсудського й “триєдина Русь”»¹⁵. За таких умов про тривале порозуміння і налагодження співпраці між ОУН та іншими політичними таборами говорити не доводилось.

Отож, аналіз лише дворічної полеміки між представниками УНР і ОУН на сторінках їхніх друкованих органів «Тризуб» і «Розбудова нації» свідчить про взаємне поборювання обох політичних угруповань, які, маючи спільну мету — незалежну, соборну українську державу, бачили різні шляхи її здобуття в ідеологічній і практичній площині. Загострювали відносини між ними і особисті амбіції лідерів обох угруповань, кожне з яких претендувало на провідну роль в українському визвольному русі того часу. Все це вилилось у численні міжусобиці, жертвою яких була у той час спільна для них «українська справа».

¹³ На старі теми // Розбудова нації. — 1931. — Ч. 3 — 4. — С. 93.

¹⁴ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 23 липня 1930 р. // Документи й матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 2. Ч. 2: Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським (1927–1934 рр.). — К., 2007. — С. 138.

¹⁵ Там само. — С. 138.

¹⁶ Там само.